

17. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon'da Toplumsal Şiddetin Bir Örneği Olarak Küfür

Sebahittin USTA*

Özet

İletişim, insanlar arası ilişkilerde bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaçla ortaya çıkan iletişimde insanlar tepkilerini, kızgınlıklarını ve nefretlerini bazen karşı tarafı rencide edecek şekilde şiddet içeren unsurlarla göstermişlerdir. Bu şiddet unsurlarından birisi olan küfür ve hakaret tarihi süreç içerisinde ilkel toplumlardan günümüze kadar kullanılmaya devam etmiştir. İnsanların kutsal değerlerini, mahremiyetini ve doğrudan şahsını hedef alan küfür ve hakaret ifadeleri İslâm ve Osmanlı toplumunda da görülmüştür. 17. Yüzyılın ikinci yarısında Trabzon'da da toplumsal hayatın akışı içerisinde zaman zaman küfür ve hakarete konu olan vakalar görülmüş ve bu durum maruz kalanlar tarafından mahkemeye taşınarak dava konusu edilmiştir. Trabzon'da toplumsal statü bakımından bir ayırım olmaksızın küfür kavramlarının şem, şütüm-ı galiz, itâle-i lisan şeklinde ifade edildikleri görülmüştür. Yine domuz, köpek, erkekligi olmayan, zındık gibi kavramların da bir hakaret olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Küfür, Hakaret, Osmanlı, Kadı Mahkemeleri, Trabzon

Swearing In Trabzon As An Example Of Social Violence In The Second Half of The 17th Century

Abstract

Communication is a necessity between human beings. In communications, however, sometimes people show their reactions, anger and hate with a kind of behaviors which injure other people. Swearing and insult are kinds of violence which have been used by primitive or modern societies in throughout the history. Expressions of swearing and insult which targeted people, their secret values and privacy were seen in Islamic and Ottoman society too. In the second half of the 17th century time to time swearing and insult were documented in the social life of the city of Trabzon. There violent acts were taken to the court of Trabzon by the people who were unjustly treated. In Trabzon,

* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Trabzon. E-posta: s.usta@ktu.edu.tr

without a seperetion in social status, words of swearing and insults usually were classified in different terminology. Again words like, pig, dog, unable to be man, unbeliever used as means of insult.

Key words: Swearing, Insult, Ottoman, Kadı Courts, Trabzon

Giriş

Toplumsal hayatın işleyişinde insanların birbirlerine olan tepkilerini zaman zaman karşısındakini rencide edecek şekilde göstermesi olarak tanımlanabilecek olan şiddetin ne olduğu ve anlamı yere, zamana ve topluma göre değişiklik gösterebilir. Bununla birlikte çoğu toplumlardaki şiddet tanımında ortak öğeler vardır.¹ Burada şiddet uygulama eylemlerinden kasıt; zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedensel ya da psikolojik acı çektirme veya işkence, vurma ve yaralamadır.²

Şiddet genel anlamda fiziksel şiddet, psikolojik şiddet ve cinsel şiddet olarak üç gruba ayrılmaktadır. Psikolojik şiddet çoğunlukla duygusal bir saldırı olarak kabul edilir. Sözcükler yoluyla ifade edilen psikolojik şiddet karşındaki insanda aşağılanma, utanma, duygusal anlamda yaralanma, eziklik, güvensizlik, yılgınlık oluşturmak amacıyla hakaret ve küfür sözcükleri kullanılarak yapılagelmiştir. Geçmişten günümüze kadar devam edegelen bu tarz olaylar en az fiziksel şiddet kadar yaygındır ve bunlar hakaret ve küfür sözcükleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küfür onu en çok kullananlar tarafından bile nedeni çok az anlaşılabilen bir insan davranışdır. Küfür etmenin insan iletişimde bir davranış modeli olarak ne zamandan beri var olduğu konusu önemli bir sorudur. Küfretmenin insanoğlunun var olduğundan beri ve dilin kullanımı kadar eski olduğu iddia edilir. Birçok filolog konuşmanın küfre yakın cümlelerle başladığını düşünmektedir.³ İlkel toplumlarda küfrün ilk formları sosyal ve dinî kurumların tahribi olarak ortaya çıkmış ve Tanrıların isimleri saygısızca kullanıldığından bu tarz ifadeler kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Bununla birlikte o dönem toplumlarının algısında küfür olarak kabul edilen müstehcen kelimelerin kullanılması da bu çerçevede değerlendirilmiştir. İnsanların neden küfrettikleri tam olarak açıklanamasa da bazı bilim adamları bu davranışın nedenleri konusunda varsayımlarda bulunmuşlardır. Onlara göre, insanları bu

¹ Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde şiddet; "karşıt görüşte olanlara, inandırma veya uzlaştırma yerine kaba kuvvet kullanma" olarak tarif edilmiştir.

² Faruk Kocacık, "Şiddet Olgusu Üzerine", *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2001, s. 2.

³ Mehmet Salih Erkek, "Osmanlı Toplumunda Bir Psikolojik Şiddet ve Mahremiyete Saldırı Aracı Olarak Küfür", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 9, Sayı 28, Aralık 2016, s. 225.

davranışa iten sebep doğalarında var olan şiddet duygusudur. Küfretmek, küfreden kişinin zayıflığı olarak görülmektedir. Çünkü kişi kendisinden daha büyük güçlere karşı korunma içgüdüleriyle fiziksel bir tepki veremediği durumlarda sözlü olarak o kişiye zarar verme yolunu tercih etmektedir; daha doğru bir ifade ile psikolojik olarak karşısındakine şiddet uygulamaktadır. Hem de bu psikolojik şiddet içeren sözler kişinin en saygı duyduğu varlıkları üzerine yapılır ki böylelikle fiziksel şiddetten daha fazla etkili olur. Netice olarak şiddetin temelinde can yakma düşüncesi vardır. Bir diğer açıdan ise küfretmek “gevşek aklın belirtisi ve kendisini ifade etmek için daha yaratıcı bir yol bulamayan kişilerin linguistik kol değnekleridir.”⁴

İnsanların küfrederken hedef aldıkları varlıkları üç grupta toplamak mümkündür. Kişinin kutsal değerlerine küfür, kişinin mahremine/mahremiyetine karşı küfür, doğrudan kişiye veya kişiliğine yapılan küfür. Aslına bakılırsa bu üç olguya karşı yapılan saldırıları birbirinden ayırmak zordur. Ama genel olarak kutsal değerler içerisine kişinin inandığı dine, tanrısına, kutsal kitabına, inançlarına, kutsal mekân ve eşyalarına, geçmişine, vatanına, bayrağına, milletine ve buna benzer değerlerine yapılan küfürler girer. Mahremiyete karşı yapılan küfürler içerisine kişinin anne, baba, kardeş, eş, çocuk, ecdat ve akrabalarına, dostuna/arkadaşına aşiret/cemaat/toplumuna, cinsiyetine ve cinsel tercihlerine yapılan küfürler girmektedir. Kişiye veya kişiliğe karşı yapılan küfürlere ise kişinin doğrudan kendisine cinsel bir olay atfetmek, kişinin onuruna, şerefine ve haysiyetine küfretmek, kişiyi herhangi bir hayvana, dinen veya ahlâken hoş görülmemen bir davranışta bulunmuş kişilere benzetmek veya bu kişilere verilen lakaplarla anmak, yalancı, hırsız, hilekâr, zalim ve benzeri gibi sıfatlarla veya zihinsel-bedensel özürlü olarak nitelenmek, herhangi bir organına kastetmek girmektedir. İnsanlar karşısındakine zarar vermek ve şiddetin dozunu arttırmak amacıyla bu sayılan varlıkların birden fazlasına aynı anda küfredebilirler. Küfre mahremiyete bir saldırı olarak baktığımızda kızgınlık ve öfke anında kişinin içerisinde biriktirdiği enerjiyi bu şekilde müstehtecen sözlerle ifade ettiğini görürüz. Şurası kesindir ki; küfürler eril kimliklidir. Çünkü kişinin fiziksel gücü karşısındakini alt etmeye yetecekse fiziksel gücüyle, yetmeyecekse cinsel gücünü göstererek karşısındakini yaralamaya çalışır. Muhtemelen burada söz konusu olan aktif pasif ilişkisidir.

Tarihte dişilik atfedilen hiç bir canlı cinsellikte aktif olarak tanımlanmamıştır. Böylece küfür eden kişi muhatabı karşısında eril bir iktidara sahip olmakta ve onu kendi aktif eyleminin pasif nesnesi haline getirmektedir. Sonuçta aktif olan etkin olandır ve diğeri edilgen bir kimlikle ona teslim olmak zorundadır. Cinsel gücün iktidarla ilişkilendirilmesi de bundandır. Muhtemelen bu nedenle cinsel içerikli küfürler kadında da erekte de erildir. Bu suretle

⁴ Melissa Mohr, *Küfretmenin Kısa Tarihi*, Çev. Zeynep Dörtok Abacı, Aylak Kitap, İstanbul 2015, s. 31.

kişinin hasmı hemcinsiyse bu cinsel gücünü onun üzerinde gösteremeyeceği için (bazı örnekler hariç ki o ifadeler de küfür olarak sayılmaktadır) hasmından çok herhangi bir kadın yakını -ki en fazla ana, kız kardeş ve eş-üzerinde cinsel bir güç gösterisi yapılmaktadır. Tabiatıyla bu durum kişinin mahremiyetine bir saldırı kabul edildiği için özellikle doğu toplumlarında en büyük hakaret olarak kabul edilmektedir. Ancak eril olan bu davranışı kadınların da kullanmasını açıklamak da ayrı bir tartışma konusudur. Kadınlar arasında eril bir işlevi olan küfür sözlerinin kullanılması olayın aslında gerçekliğini değil bir alışkanlığı ve yukarıda değindiğimiz gibi cinsel yolla yaralamayı amaç edindiğini gösterir. Daha açık bir ifadeyle çoğu zaman biri(leri)ne cinsel içerikli küfreden kişinin aklında eylem olarak cinsel ilişkiye girme durumu yoktur. Bu açıdan küfür sözlerinde birebir anlamdan ziyade yan anlamlar önem kazanır.⁵

Sosyal anlamda hoş görülmeleyen bir davranış formu olan küfür karşısında toplum ve egemen iktidar tarafından bir takım yaptırımlar uygulanmıştır. İlkel toplumlarda küfreden kişi ile konuşmama, yalnız bırakma, toplum veya yaşam alanı dışına çıkarma, bedensel cezalar ve hatta ölüm gibi yaptırımlar uygulanırken, devlet mefhumunun doğması ve kanunların yapılmasıyla birlikte bu davranışın cezası cinsine göre belirlenmiştir. Semavi dinlerde de küfür etmek uygun bir davranış olarak görülmemiş ve yasaklanmıştır.

Osmanlı toplumunda edebi metinlerin dışında küfreden yaygınlığını ve küfretmek için kullanılan kelime çeşitlerini takip edebileceğimiz yer kadı mahkemeleridir. İslâm hukukunu uygulamakla görevli olan kadıların baktıkları davalar arasında birçok toplumsal vaka gibi küfür/hakaret davaları da önemli bir yer tutar. Kişi ya da kişiler, hakarete uğradıkları gerekçesiyle mahkemeye başvurmakta ve failerin cezalandırılmasını talep etmektedirler. Osmanlı belgelerinde “şetm” tabiriyle ifadesini bulan küfürler mahkemeye genellikle mağdurlar (veya vekilleri) aracılığıyla iletilmekte idi. Mahkemeye intikal eden küfür davaları incelendiğinde genellikle olayın kayda üç şekilde geçirildiği görülmektedir. Birinci tür kayıtlarda mağdurun ifadesi kaydedilirken “şetm”, “şetm-i galîz”, “itâle-i lisân” veya “şütûm-ı galîze” ifadeleri görülmektedir. Bu ifadeler diğer bazı kayıtlarla karşılaştırıldığında daha hafif ve üstü kapalı bir şekilde küfür sözcüğünün metinde yer almadığı ifadelerdir. Mahkemede, mağdurun yani kendisine küfredilen kişinin, küfrü söylemek istemediği için mi yoksa davacı bu ifadeleri açıkça kullanmakla birlikte, mahkeme kâtiplerinin böylesi ifadeleri daha üstü kapalı bir şekilde ve yumuşatarak kayda geçirdiği için mi sicillerde küfürlerin çoğunlukla örtük biçimde yer aldığını anlamak oldukça güç görünüyor. İkinci tür kayıtlarda “zina kasdıyla şetm etti” veya “cimâ’

⁵ Zeynep Dörtok Abacı, “Tarih Yazımında Yapısal Unutkanlık: Menhus Bir Mesele Olarak Küfürbazlar ve Küfür”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Sayı. 41., 2014, s. 75; Ayrıca küfür/sövgü sözleri, argo ve gizli dil ilişkisi için bkz. Ali Akar, “Türk Sözlükbiliminde Tanımsız Bir Alan: Sövgü Sözleri”, *Dil Araştırmaları*, S.14., Bahar 2014, s. 27-33.

kasdıyla/cimâ' lafzıyla şetm etti" şeklinde belirtilen ifadelerle ayrıntıya çok fazla girmeden ama niyetin belli edildiği görülmektedir. Üçüncü tür kayıtlar ise mağdura küfreden kişinin kullandığı lafızların açık bir şekilde anlatıldığı kayıtlardır. Bu kayıtlar davanın seyrini görmek ve toplumun değer yargılarının/kutsallarının neler olduğunu anlamak açısından daha kıymetli bilgiler vermektedir. Nihayetinde kullanılan küfürlerin neleri konu aldığı noktasından bakıldığında bu ifadeleri kategorize etmek daha da kolay olmaktadır.

İslâm ve Osmanlı Hukukunda Küfür/Hakaret

İslâmî sözlük anlamı olarak küfür: "Allah'a ve dine ait şeylere inanmama, Cenab-ı Hakka ortak koşma, dinsizlik, imansızlık, İslâm dinine uymayan inanışlarda bulunma, nankörlük, sövüp sayma, fena, kaba söz söyleme, örtme ve gizleme" gibi geniş bir anlam içermektedir.⁶ Terim manası olarak ise küfür, "Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak" olarak tanımlanır. Küfrü işleyene kâfir denilmekte veya "kabul etmemek, reddetmek" anlamını taşıyan "inkâr" da küfür yerine kullanılmaktaydı ve bu işi yapan da "münkîr" olarak tarif edilmektedir.⁷

İslâm hukuku ve Osmanlı tatbikatı bakımından suç ve cezalar temelde üç grupta mütalââ edilmiştir. Birincisi had cezaları (iffete iftira, hırsızlık, zina, yol kesme gibi), ikincisi şahsa karşı işlenen cürümlerdir. Üçüncüsü de bunların dışında kalan ta'zir ve siyaset cezalarıdır. Ta'zir ve siyaset cezalarının takdiri hâkime ve zamanın sınırlı yetkili yasama organı olan ulû'lemre bırakılmıştır.⁸ Cezaları takdir eden kadılar, şeriati tedvin etmekle mükellef, ichtihadlarında tamamen serbest birer devlet memuru idiler. Hüküm ve kararında hiç kimseye danışmak mecburiyetinde değildiler.⁹

Osmanlı dönemi hukuk sisteminde iki çeşit iffete iftira ve sövme suçu mevcuttur. Birincisi, ta'zir cezası gerektiren sövmelerdir. İkincisi ise, had cezası gerektiren sövme ve iftira suçudur.¹⁰ Kadı, huzurunda davalı ve davacının beyanlarını dinleyerek olayın ta'zir mi yoksa had mi gerektirdiğine karar verir. Örneğin, Müslüman bir kimseye dinsiz, Yahudi, taharetsiz, kâfir gibi sözlerle hakaret etmenin cezası ta'zirdir. Müslüman olmayan bir kişinin Müslümanların kutsal saydıkları şeylere kötü muamelelerde bulunmaları (caminin duvarına

⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1995, s. 533.

⁷ Mustafa Sinanoğlu, "Küfür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C. 26, s. 533-534.

⁸ Ahmet Akgündüz, *Şeriye Sicilleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988, s. 14.

⁹ Münir Atalar, "Şeriye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe", *A.Ü.İ.F. İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, C. IV, Ankara 1980, s. 309.

¹⁰ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C. 1, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1995, s. 313.

tebevül etmek, kelime-i şahadetin yazılı olduğu duvarı tümenden kirletmek) ta'zir ile cezalandırılır. Zimmînin bir Müslüman'ın sakalına hakaret etmesi ya da İslâm'a lanet etmesi, bir imama sözüne güvenilmez ve uğursuz diye hakarete bulunması da ta'zir ile cezalandırılır. Tüm bu hakaretler İslâm dinine ve Müslümana yönelik olması yönüyle cezalandırılmıştır.

İslâm hukukuna göre bir kişinin annesine, karısına cima lafzıyla hakarete bulunmak ta'zir ile cezalandırılırken, dinine ve imanına hakaret ta'zir-i şedid ve hapisle cezalandırılır. Hakarete bulunan bir kişiye hakarete uğrayanın aynı sözlerle karşılık vermesi durumunda hakaret eden ta'zir edilmez. Yani, İslâm hukukuna göre, hakaret davasının açılabilmesi için hakarete uğrayanın hakaret edene karşılık vermemesinin şart olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm dini had cezası verirken ta'zir cezasına göre çok daha hassas davranmıştır. Çünkü kişiye iffetsizlik isnadı büyük bir günahdır. İslâm hukuku bu isnadın ispatını çok güçleştirmiştir. Dört erkek şahit bunu gözleriyle tam olarak gördüklerini beyan etmelidirler. İkrarda ise tanığın bu durumu dört defa ikrar etmesi, hâkim reddettikçe ikrarını tekrarlaması lazımdır.¹¹ Namuslu bir kişiye zina isnat edip de ispat edemeyenler ise müfteri durumuna düşerler ve Kur'an'ın hükmünce hadd-i kazf'a yani 80 sopaya tabi tutulurlar.¹² Eğer bu kişi kulsa 40 değnek vurulur. Müslüman olmayanlara karşı işlenmiş olan kazf (iffete iftira) suçlarını ise yargıç münasip bir dille cezalandırır.¹³

Tarihi süreç içerisinde hemen hemen her toplumda varlığı bilinen küfür etme eyleminin yazılı metinlerde görülmesi oldukça ilginç bir dönüşümü ifade eder. Osmanlı toplum hayatında bu geleneğin yaygınlığı veya hangi sıklıkla kullanıldığı hakkında sürecin takip edilebileceği kaynaklar oldukça sınırlıdır. Gerek toplumsal olarak küfür sözlerinin tasvip edilmemesi, gerekse mahkemede dava konusu haline geldiğinde ta'zir cezasının uygulanması sürecin takip edilebileceği kaynakları sınırlandırmıştır denilebilir. Bunlar içerisinde ilk akla gelenler edebi metinler ve mahkeme kayıtlarıdır. Osmanlı dönemi edebi metinlerinde genel olarak hakaret sözleri hiciv geleneği içerisinde yer bulmuştur. Küfürlü ifadeler yine de zaman zaman metinlerde açık bir şekilde zikredilmiştir. Bu konuda en önde gelen iki isim Niyazi Mısri ve Nefî'dir. Müstehcen dil kullanımını için Sümbülüzade Vehbi, Karacaoğlan ve Pir Sultan gibi şairlere bakılabilir. Niyazi Mısri kaleme aldığı hatıralarında sitemkâr bir dil kullanmasının yanında zaman zaman küfürlü ifadeler de yer vermiştir.¹⁴ 17. Yüzyılın meşhur divan şairi ve hicivcisi Nefî ise bu konuda oldukça ileri gitmiş,

¹¹ İlhan Akbulut, *İslâm Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, C.52, S. 1, , s. 175.

¹² Nur Suresi, 4, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, C.4, s. 54.

¹³ Coşkun Üçok, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2-4, 1946, s. 136.

¹⁴ *Niyazi Mısri'nin Hatıraları*, Haz. Halil Çeçen, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 34.

eserinde yer verdiği Gürcü Mehmed Paşa, Kemankeş Ali Paşa, Ekmekçizâde Ali Paşa, Veysi, Derviş Ali, Baki Paşa, Kirlî Nigar, Ganizâde Nadiri, Bahsi, Hekimbaşı, Tuluî, Şeyhülİslâm Yahya, Kafzâde, Nevizâde, Hafız Mehmed, Mutahhar Efendi, Fırsatî, Anka, Hısalî ve Mehmed Ali gibi isimler hakkında ağır ifadeler kullanmıştır.¹⁵

Bu örneklerin yanı sıra halk edebiyatı ve sözlü edebiyat geleneğinde de hakaret/sövgü ifadelerinin kullanıldığı örnekler bulunmaktadır. Örneğin, halkı eğlendirmek için üretilmiş olan Karagöz-Hacivat¹⁶ve ortaoyunu¹⁷ metinlerinde kullanılan küfürlü dil toplumun genel yapısını anlamak açısından değerli kaynaklardır.

Trabzon'da Küfür ve Hakaret

Toplumsal hayatın akışı içerisinde kişilerin birbirlerine karşı kullandıkları küfür ifadelerini Trabzon bağlamında ele alabileceğimiz kaynak Trabzon Şeriye Sicilleri'dir. İnsanların karşılaştıkları sorunları dava konusu ederek taşıdıkları mahkemelerde tutulan sicil kayıtları arasında küfür ve hakaret vakalarına da rastlanmaktadır. Burada mahkemeye yansıyan küfür ve hakaretlerin mahiyetleri, hedef aldıkları değerler, kimler arasında vuku bulduğu, toplumsal statü bakımından bir farklılık arz edip etmediği varsa eğer sebep ve neticeleri, fail ve mağdurların profilleri açısından değerlendirilecektir. Bu dönemde mahkemeye yansıyan küfür ve hakaret vakalarının bir kısmı aynı zamanda darp, yaralama, talak (boşanma), kadına karşı şiddet gibi diğer toplumsal olgularla da ilişkili olduğu için İslâm hukuku ve Osmanlı uygulaması bakımından önemli bir değer ifade etmektedir.

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki 17. Yüzyılın ikinci yarısında Trabzon'da toplum hayatında küfür ve hakaretin ne kadar yaygın olarak kullanıldığına dair tam bir tespit yapmak mümkün görünmemektedir. Burada mahkemeye yansıyan ve bir dava konusu olan küfür ve hakaret sorunu ele

¹⁵ Bu ifadeler “domuz çobanı, hınzır, köpek, kâfir-i mübhem, zalim, şum (hayırsız), leng (aksak, topal, tenasül organı), gulampare, pezeveng, puşt, Yahudi soylu, kenez, fahişe, cadı, kahbe, fahişe-meşreb, kâfir, kavad, apuş, gidi, zagar (av köpeği), innin (iktidarsız)” dir. Metin Akkuş, *Nefî ve Sibâm-ı Kazâ*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 119-120.

¹⁶ Karagöz-Hacivat metinlerinde geçen hakaret, sövgü ve aşağılama ifadelerinde bazıları şöyledir: “köpeoğlu, koca tokmak, semerden bozma kaltak, bok oğlu bok, Vay babanın aşığına, oğlan pezevengi, pişkin pezevenk, zevzek köpeoğlu, meczup köpek, pazar iti, bekâr bitî, zırtapoz, kahbe nalları, teneşir horozu kaltak, mundar, musibet, inek, arlanmaz, alçak, yüz­süz, sümüklü, edepsiz, kudurmuş, uyuz kerata, pezevenk deyyusu, maymun, eçhel köpek, uğursuz, behey ebleh, budala, çingene”, Cevdet Kudret, *Karagöz*, C. I-II-III, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

¹⁷ Ortaoyununda kullanılan hakaret ifadeleri için bkz., Çiğdem Kılıç, *Hakaret Kitabı*, (Edt. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun), Kitabevi, İstanbul 2010, s. 136-139.

alınacağından mahkemeye yansımayan küfür ve hakaretin toplumsal hayatın ne kadar içinde olduğunu kestirmek zor görünmektedir. Meselenin yargıya taşınmasının zorluklarının yanında ispatlanması gerekliliği, küfür ve hakarete uğrayan şahısların meseleyi büyütme çabaları ya da bu konuda küfreden(ler) tarafından bir baskıya maruz kalabileceği gibi sebeplerle bir dava konusu olmayan küfür ve hakaret vakalarının olması da mümkündür. Diğer taraftan küfür ve hakarete maruz kalanların bunu ispatlamaları halinde davalılara ne gibi cezaların verildiğine dair hükümlerin olmaması önemli bir boşluk olarak gözükmektedir. Sicil kayıtlarında genellikle kadının hükmünün bulunmaması ya da suçlu eğer askerî taifeden ise zabıtine teslim edilmesi dışında bir yaptırımın ifade edilmemesi ne gibi ceza-i müeyyidenin uygulandığı hususunu açık bırakmaktadır.

Meseleyle ilgili rastlanılan ilk kayıt H. 1077 Rebiü'lahir (M. Ekim 1666) tarihine aittir. Kayıta Trabzon'da oturan Hacı Ömer ve kardeşi Ali Çelebi bin İbrahim Çavuş'un, kendilerine küfrettiği gerekçesiyle Yomra nahiyesine bağlı Latum köyünden Osman beşe bin Abdullah'ı dava ettikleri ifade edilmektedir. Davacılar, köyleri olan Dikine'de odunluk ve ormandan eskiden beri odun kestiklerini bu sırada Osman Beşe'nin avrat ve oğlanlarıyla gurubilerle¹⁸ üzerlerine gelip "şütüm-ı galiz" ile kendilerini kovduklarını ifade etmişlerdir. Mesele mahkeme tarafından Osman Beşe'ye sorulduğunda, iddia sahiplerinin odun kestikleri ormanın Latum köyü yanında ama kendi malı olduğunu ve bu sebepten engellediğini belirtmiştir. İddia sahipleri ormanın Osman Beşe'nin kendi malı olduğuna dair delil getirmesini talep etmiş ancak Osman Beşe bunu ispatlayamayınca, ormanın Latum köyünün ormanı olduğuna dair iddia sahiplerinden delil talep edilmiştir. Selim bin Mehmet ve Hasan bin Mehmet adlı şahıslar davacıların, babaları ve dedelerinin zamanından beri bu ormandan odun kestiklerini bildiklerini ifade ederek onlar şahitlik yapmaları ve mahkemenin de şahitlikleri kabul etmesi üzerine olay kaydedilmiştir.¹⁹ Burada küfür vakası şütüm-ı galiz ifadesiyle kapalı bir şekilde ifade edilmiştir. Davacıların ifadesinde küfürle birlikte bir saldırı iddiası da göze çarpmaktadır. Ancak davanın seyrine bakıldığında mahkeme küfür saldırı meselesiyle çok da ilgilenmeden buna sebebiyet veren orman anlaşmazlığı üzerinde durmaktadır. Ormanın kime ait olduğu meselesi küfür ve saldırı iddiasının önüne geçmiş görünmektedir.

Küfre konu olan diğer bir vaka askerî taifeden olan Akçaabat nahiyesi mahkeme naibi olan Mehmet Efendi b. Mustafa'nın şikâyetiyle ortaya çıkmıştır. H. Rebiülevvel 1080 (M. 7 Ağustos 1669) tarihli kayıta Trabzon Akçaabat

¹⁸ Gurubi, ağaç dallarını budamaya yarayan ucu kanca biçiminde küçük baltaya verilen isimdir. Bkz. Özhan Öztürk, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük*,1, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2005, s. 422.

¹⁹ T.Ş.S., 1843, 42/5.

nahiyesi mahkemesi naibi Mehmed Efendi b. Mustafa mahkemede nahiyenin Vazul köyünden Kuloğlu Mahmud b. Mehmed ve anası Saime hatun huzurunda onları dava etmiştir. Mehmet Efendi mahkeme tarihinden bir gün önce köye gittiğini köyün ihtiyarlarının oturmak için Mehmed'in bahçesinin köşesini uygun bulduklarını ve burada kendi hallerinde otururken Saime hatunun "şirrete salık" (terbiyesiz bir şekilde) sözler sarfederek oğlu Mehmed'e haber verdiğini belirtmiştir. Mehmed'in olayı bilmeden düşüncesiz bir hareketle üzerine gelerek bahçeden kalkıp gidin dediğini ve "hilaf-ı şer'i itale-i lisan ve şütüm-ı galize" ile küfrettiğini ayrıca evden kılıcı ve bıçağını alarak hiddet ve şiddetle üzerine geldiğini, yaralamak kastıyla hücum ettiğini ifade etmiştir. Yine annesi Saime ve şu an mahkemede olmayan kızıyla ellerine kazık tabir olunur alet ile üzerine gelip hücum ederek hadlerinden fazla "şütüm" ettiklerini söylemiştir. Mesele Mehmed ve anası Saime'ye sorulduğunda durumu inkâr etmişlerdir. Nâib Mehmed Efendi'den davası için delil talep edildiğinde köy cemaatinden Mustafa b. Ömer ve Ahmed Beşe b. Eyüb, Nâib Mehmed Efendi lehinde şahitlik etmişler ve dava bu şekilde kaydedilmiştir.²⁰ Küfre maruz kalan kişiler arasında bir mahkeme naibinin olması küfür konusunda askeri taifenin bundan münhasır olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Davacının iddiasında küfürle birlikte kesici aletlerle yaralama kastıyla bir saldırı olduğu da görülmektedir. Nâib Mehmet Efendi olayın doğruluğuyla ilgili şahit getirmekle birlikte faillere ne tür bir yaptırımın uygulandığı konusunda bilgi verilmemiştir.

Hakarete konu olan bir başka vakada küfür ifadesi "itale-i lisan" şeklinde belirtilmiştir. Olayda ayrıca darp ve yaralama fiili de vardır. H. 17 Cemaziyelevvel 1080 (M. 13 Ekim 1669) tarihli bu kayıta Trabzon Yeni Cami mahallesinden İmam Ebu Bekir Halife b. Ali aynı mahallede oturan Mustafa b. Murad Beşe'yi dava etmiştir. İmam Ebubekir Halife dava tarihinden bir gün önce kendi avlusu kapısının dışında Mustafa'nın şiddetle üzerine gelerek "itale-i lisan" ile "bire harik"* deyip yüzüne vurduğunu ve dışının birini kanattığını ve kendisini iterek çamura düşürdüğünü beyaz elbisesinin çamura bulandığını ve kendisine "gadr" ettiğini ifade ederek davacı olmuştur. Durum davalı Mustafa'ya sorulduğunda olaydan haberi olmadığını ifade edip inkâr edince İmam Ebu Bekir Halife'den davası için delil talep edilmiştir. Ebu Bekir Halife delil getiremeyince Mustafa'ya böyle bir şey yapmadığına dair yemin etmesi teklif edilmiş o da yemin edince mesele kaydedilmiştir.²¹

Küfür ve hakarete konu olan bu vakada iddia sahibinin meseleyi ispat için delil getirememesi muhtemelen olayın şahitlerinin olmadığı izlenimini uyandırmaktadır. İddia sahiplerinin vakayı ispatlayamadıkları durumlarda mahkemenin meselenin faili olarak dava edilen kişiye yemin etmesini teklif

²⁰ T.Ş.S., 1846, 3/1.

* Erkekliği olmayan adam, Devellioğlu, a.g.e., s. 331.

²¹ T.Ş.S., 1846, 12/3.

etmesi Osmanlı mahkemelerinde sıkça başvuru durumlarından birisidir. Yemin, taraflardan birisinin, verdiği haberin doğruluğuna Allah'ı şahit göstermesidir. Yemin meselesinde ispat yükü kendi üzerinde olan davacı iddiasını bir delil ile ispatlamakla yükümlüdür. Bu şekilde iddiasını ispatlayamayan davacı, davalıya yemin teklif edebilir. Yani iddiasını delillendirmek davacının yükümlülüğü iken, yemin edip etmemek davalının hakkı olmaktadır.²² Bu vakada davalının bu fiili işlemediğine dair yemin ettiği görülmektedir.

Trabzon Câmî-i Cedid mahallesinde meydana gelen ve küfürle ilgili başka bir kayıtta “şetm-i galiz” olarak ifade edilen kelimeler “köpek” ve “hınzır” sözcükleridir. H. 20 Cemaziyelevvel 1080 (M. 16 Ekim 1669) tarihli kayda göre imam Esseyyid Mustafa Efendi mahkemede aynı mahalleden Aynî bint Abdullah hatun huzurunda, Aynî hatunun kendi halinde olmayıp hal ve tavırlarıyla mahalleliyi aciz bıraktığını şer'i izinle kapısına gidilerek cemaatle kendisine nasihat etmek için “edepsizlik etme, edepsizlik edersen seni mahalleden çıkarırız” dediklerini ancak Aynî hatunun kendi halinde olmayıp kanaat etmediğini ve kendisine “itâle-i lisan” ile “haşa bire köpek ve hınzır” diyerek “şetm-i galiz” ettiğini ifade ederek dava etmiştir. Aynî hatuna sorulduğunda inkâr edince Mustafa Efendi'den davası için delil talep edilmiştir. Bunun üzerine İmam Ebu Bekir Efendi ve Çukadar Mehmed Beşe mahkemede hazır olup davacı lehine şahitlik etmiş, mahkeme de bunu kabul ederek Aynî Hatun'a ta'zir olunmasına tenbih edilmiştir.²³

Bu kayıttaki ifadelerde meselenin sadece bir küfür ve hakaret olayı olmadığı anlaşılmaktadır. Aynî hatunun hal ve davranışlarıyla mahallede rahatsızlık yarattığı ve tüm mahallelinin bu durumdan şikâyetçi olduğu görülmektedir. Mahkeme izniyle Aynî Hatun'un tüm mahalle halkı tarafından uyarıldığı ve kendisine nasihat edildiği ancak Aynî hatunun bu uyarıları dikkate almadığı anlaşılmaktadır. Aynî hatunun “kendi halinde olmadığı” gerekçesiyle mahalleden çıkarılması düşüncesinin de oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu gibi durumlarda Osmanlı toplumunun yaşadığı örgütlü yapılardan olan mahallenin fonksiyonu büyük bir önem arz etmektedir.²⁴ Ortak sorumluluk taşıyan mahalle sakinlerinin, hukukun uygulanmasında önemli bir rol üstlendikleri bilinmektedir. Suçlanan davalının lehinde veya aleyhinde tanıklık yapma, kişi hakkında verilecek hükmü önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca mahallesinde iyi ya da

²² Osmanlı mahkemesinde yemin meselesi için bkz., Abdullah Demir, *Medeni Yargulama Hukuku Osmanlı Mahkemesi*, İzmir 2000, s. 195-198.

²³ T.Ş.S., 1846, 10/2.

²⁴ Osmanlı toplumunda mahallenin fonksiyonu için bkz. Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, IV, 1984, s. 69-78.

kötü bir kimse olarak tanınmak da kişinin suçlu veya masum olduğunun kanıtlanmasında çok önemli bir işleve sahipti.²⁵

Küfre konu olan bir başka vaka içerisinde darp ve boşanma meselesini de barındırdığı için hayli ilginçtir. Kayıt, Trabzon'un Vacanos köyünde otururken kocasından küfür ve şiddete maruz kaldığı için İstanbul'da ailesinin yanına giden Fatma Hatun'un şikayetiyle ortaya çıkmıştır. H. 8 Şevval 1080 (M. 1 Mart 1670) tarihli bu kayda göre Fatma Hatun bint Hasan Ali Beşe, kocası Ali Beşe b. Cafer'i dava etmek için Mustafa b. Ali ve Hacı Veli b. Ali şahitlikleriyle babası Hasan Ali Beşe ve anası Hatice bint Mustafa Beşe'yi vekil tayin etmiştir. Davada Ali Beşe'nin nikâhlı karısı Fatma Hatunla anlaşamayıp onu darp ve rencide ettiği hatta "anasını filan ettiğim" diyerek kendi huzurlarında "cima" lafzıyla "şetm-i galiz" küfrettiği ve bunun emsâli "hilaf-ı şer'i" tavırlar sergilediği iddia edilmiştir. Davacılar, damatları Ali Beşe'nin kızları Fatmayı köyde keten tokmağı ile şiddetli bir şekilde darp ettiğini ifade ederek adam gönderip dava açtıklarını ancak Ali Beşe'nin şer'e itaat etmediğini belirtmişlerdir. Yaşanan bu hadiselerden dolayı kızları Fatma'nın kocasından boş olduğunu ancak Ali Beşe'nin nikâhlısı olduğu gerekçesiyle halâ zevciyet muamelesi yaptığını ifade etmişlerdir. Yine davacılar, damatları ve kızları Fatma'nın şer'i uyuşmazlık sebebiyle ayrılığına hükmedilmesini mahkemeden talep etmişlerdir. Ali Beşe savunmasında karısı Fatma'yı darp ve rencide ettiğini ancak "beynuneti" (ayrılığı) gerektirecek küfür etmediğini ifade etmiştir. Davacılarından iddiaları için delil talep edilince delil gösterememişler bunun üzerine Ali Beşe'den bu husus hakkında yemin vermesi istenmiştir. O da tüm sorumluluğu alarak karısı Fatma'ya darp ve rencideyi kabul etmiş ama boşanmayı gerektirecek küfür etmediğine dair yemin etmiştir.²⁶

Kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Ali Beşe'nin karısı Fatmayı darp ve rencide etmesi üzerine Fatma'nın ailesi onu İstanbul'a götürmüşlerdir. Fatma'nın ailesinin Ali Beşe'nin onun annesine cima lafzıyla küfretmesini boşanma sebebi olarak saydığını ve mahkemenin bu yönde hüküm vermesini talep ettikleri görülmektedir. Ancak bunun için delil gösterememeleri ve Ali Beşe'nin de küfür etmediğine dair yemin etmesi üzerine mesele kayıt altına alınmıştır.

Karı-koca arasında küfür ve hakarete konu olan bir diğer dava H. Şaban Evahir'i 1084 (M. Aralık 1673) tarihlidir. Bu kayıta Trabzon'da Aşağı Hisar mahallesinde oturan Nasibe bint İbrahim, kocası Ali Beşe b. Mehmed Beşe'nin haksız bir şekilde anasına "cima" lafzıyla küfrettiğini, kendisine "kahpe" dediğini ve ayrıca "dinine ve imanına küfrettiğini" ifade ederek dava etmiştir. Mesele Ali Beşe'ye sorulduğunda küfrettiğini inkâr edince Nasibe'den davası için delil talep edilmiştir. Bunun üzerine Habbaz Muharrem b. Ali ve Aişe ile

²⁵ Nurcan Abacı, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 309.

²⁶ T.Ş.S., 1846, 16/1.

Fatıma adlı kişiler adına vekâleten Kurd Beşe b. İskender ile Şahbaz b. Abdullah ve Mehmed b. Ali adlı şahitlik için mahkemede hazır bulunmuşlardır. İfadelerinde Ali Beşe'nin sürekli olarak hanımı Nasibe'nin anasına "cima" lafzıyla küfrettiğini ve ona "kahpe" dediğini, ayrıca "imanına ve ağzına cima lafzıyla" küfrettiğini söyleyip şahitlik etmişlerdir. Mahkemenin şahitlikleri kabul etmesi üzerine Nasibe hatun kocası Ali Beşe'den haklarını talep etmek için şeyhülislâmdan elinde fetva-ı şerife olduğunu beyan etmiştir. Fetvadaki *mezmun diirer barinde zeyd-i müslim zevcesi hind-i müslimenin ağzına ve imanına cima lafzıyla şetm eylese ne lazım olur deyu sual olundukada cevâbında şer'an ta'zir ve kâfir olmağla zevcesi baine olur nefsi-i tefrika kadire olur* ifadesiyle karı-kocanın boşanmasına hükm olunmuştur.²⁷ Bir önceki davadan farklı olarak burada Nasibe hatunun kendisine, din ve imanına küfreden Ali Beşe'nin bu fiilleri yaptığına dair şahit getirmesi ve bunu ispatlaması mahkemenin boşanma yönünde hüküm vermesini sağlamıştır. Mevcut davada bu konu ile ilgili verilen fetvayı da delil olarak göstermesi Nasibe hatunun işini kolaylaştırmıştır. Şeyhülislâm fetvalarında bir kişinin karısının ağzına ve dinine cima lafzıyla küfretmesinin boşanmaya sebebiyet verdiğine dair fetvalar vardır.²⁸ Bir kişinin karısının din ve imanına küfretmesinin boşanmasına delil olacağından başka kişinin nasıl bir ceza-i müeyyideye uğrayacağı hususunun belirtilmediği görülmektedir.

H. 19 Rebiülevvel 1086 (M. 13 Haziran 1675) tarihli kayıta Trabzon Orta Hisar mahallesi sakinlerinden Müezzîn şeyh Mehmed b. Kasım şabb-ı emred* mahkemede, Mehmed Çelebi'nin dava tarihinden bir gün önce ikindiden sonra haksız bir şekilde tabancayla yüzüne vurduğunu ve kendisine "bre puşt bre kahpe" lafzıyla şetm ve kazf eylediğini ifade ederek davacı olmuştur. Mesele Kadı tarafından Mehmed Çelebi'ye sorulduğunda davacının alınına tabancayla vurduğunu kabul edip küfrettiğini inkar edince Şeyh Mehmed'den davasını ispat için delil istenmiştir. Bunun üzerine ulemeden Esseyyid Ahmed çelebi b. Mehmed, Ali Efendi b. Fazlı ve Esseyyid Hasan Efendi b. Ebubekir, davalı Mehmed Çelebi'nin kendi yanlarında Şeyh Mehmed Efendi'ye iddia edildiği gibi küfrettiğine şahitlik ettiler. Mahkemenin şahitliklerini kabul etmesi üzerine olay kaydedilmiştir.²⁹ Küfür ve hakaret eden davalının mesleği açıkça ifade edilmese de "çelebi" unvanından dolayı ilmiye zümresinden olduğu anlaşılmaktadır. Küfre maruz kalan kişinin de müezzîn olması bu tür vakaların ilmiye mensupları arasında de olabildiğini göstermesi açısından önemlidir. Olayda ayrıca bir darp

²⁷ T.Ş.S., 1847, 36/3.

²⁸ On Altıncı Yüzyıl Şeyhülislâmlarından Ebussuud Efendi'nin fetvalarında da bu mesele açık şekilde ele alınmıştır. "*Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'in ağzına ve dinine cimâ' lafzı ile şetm eylese, şer'an Hind Zeyd'den boş olur mu? Elcevap: Firkat(ayrılık) vaki olur.*" Ertuğrul Düzdağ, *Kanuni Devri Şeyhülislâmı Ebussuud Efendi Fetvaları*, İstanbul 2012, s. 46.

* Bıyığı, sakalı çıkmamış delikanlı.

²⁹ T.Ş.S., 1848, 5/14.

eylemi de vardır. Ancak mahkemenin ne darp ne de küfürle ilgili nasıl bir hüküm verdiği ifade edilmemiştir.

Küfür ve hakaret davalarında davacılar zaman zaman iddialarını ispatlayamamaktadırlar. Muhtemelen olayın şahitleri olmamakta ve mesele sadece iki kişi arasında geçmektedir. Böyle durumlarda mahkeme genelde davalıya böyle bir fiili yapıp yapmadığına dair yemin teklif etmektedir. H. 19 Recep 1098 (M. 31 Mayıs 1687) tarihli bu kayıta davalıya yemin teklif edilmiş ancak davalı küfretmediğine dair yemin etmekten kaçınmıştır. Trabzon Akçaabad nahiyesine bağlı Divanoz köyünden Mustafa b. Mehmed mahkemede diğer Mustafa b. Mehmed'i kendisine küfrettiğini söyleyerek dava açmıştır. Mahkeme tarihinden bir gün önce Mustafa'nın kendisini darp ettiğini, anasına ve avradına "cima" lafzıyla şetm ettiğini belirtmiştir. Davalı Mustafa olayı inkâr edince davacı Mustafa'dan olayı ispat için delil istenmiştir. Davacı Mustafa olayı ispatlayamayınca diğer Mustafa'ya böyle bir şey yapmadığına dair yemin teklif edilmiştir. Diğer Mustafa yemin etmekten nükul (vazgeçme) edince Mustafa'nın ta'zir olunması için zabıtine teslim edilmesine hüküm verilmiştir.³⁰ Mustafa'nın yeminden kaçınması iddiayı kabulü anlamına gelir.³¹ Diğer taraftan mahkemede Mustafa'ya ta'zir uygulanması için zabıtine teslim edilmesi yönünde hüküm verilmesi de Mustafa'nın küfrettiğini açıkça göstermektedir.

Küfür ve hakarete ilişkin bir başka dava da Trabzon valisi Ali Paşa'nın huzurunda H. 20 Zilkade 1104 (M. 23 Temmuz 1693) tarihinde görülmüştür. Buna göre sadrazamın adamlarından Mehmet Ağa b. Mahmut Trabzon'da misafir olarak bulunduğunu, Kars ve Ahıska taraflarında hizmet ettikten sonra tekrar Trabzon'a geldiğini ve buradan İstanbul'a gideceğini bu sırada Polatane limanında Efram Reis adlı zımmının gemisinde kendi halinde dururken Süleyman Reis b. Yarımbıyık'ın geminin filikasına çıkarak içindeki adamları ve su varillerini denize döktüğünü ve haksız bir şekilde kendisine şütüm-ı galize ile küfrettiğini neden böyle yapıyorsun diye sorulduğunda da Süleyman Reis'in kendisine necis (b.k) yersin diyerek cima lafzıyla dinine ve imanına küfrettiğini belirtmiştir. Mesele Süleyman Reis'e sorulduğunda durumu inkâr etmiştir. Mehmet Ağa'dan davası için delil talep edildiğinde âdil kişilerden Abdurrahman Efendi b. Yakup ve Halil Efendi b. Abdurrahim, Mehmet Ağa lehine şahitlik etmişlerdir. Bunun üzerine mahkeme, Süleyman Reis'in zabıtine teslim edilmesine karar vermiştir.³² Küfre maruz kalan Mehmet Ağa'nın sadrazamın adamlarından olduğu dikkate alınırsa küfür konusunda toplumsal mevki ve statülerin çok da anlam ifade etmediği düşüncesi akla gelmektedir.

Küfre konu olan bir başka dava aynı zamanda bir cinayetle de son bulması bakımından kayda değerdir. Kayıt H. 5 Cemaziyelevvel 1105 (M. 2 Ocak 1694)

³⁰ T.Ş.S., 1855, 43/3.

³¹ Demir, *a.g.e.*, s. 195.

³² T.Ş.S.,1860, 46/3.

tarihine aittir. Yomra'ya bağlı Mesuna köyünden Kamil b. Mustafa, Süleyman ve Ali b. Abdullah köyde küfür ve cinayete konu olan meselenin araştırılması için mahkemeye müracaat etmişlerdir. Buna göre aslen Bayburt kazasından olup Trabzon kalesi müstahfızı olan Ahmed Bey b. Hasan, berat-ı şerifle öşür vergisini toplamak için gedik tımarı köyü Mesuna'ya geldiği, Kalafatoğlu adlı zımminin menzilinde misafir olarak otururken köyden (şu anda mahkemede olmayan) Osman b. Selim adlı kişinin menzilin dışında Hüseyin b. Kenan adlı kişiye küfrettiğini ve siyah kabızlı hançeriyle üzerine hücum edip kavga ettikleri sırada Ahmed Bey'in dışarı çıkıp Osman'ı engellemeye çalışırken Osman'ın hançerini Ahmet Bey'e saptığı ifade edilmiştir. Ahmet Bey, sol kolunun pazusundan sıyrılan hançerin koltuğunun altından karnına girmesi neticesinde aldığı yaradan vefat etmiştir. Mahkemeden bu meselenin keşf ve tahrir edilmesini istemişlerdir. Mahkeme naibi Mevlana Mustafa Efendi b. Rıdvan, Trabzon mütesellimi Mustafa Ağa'nın kaimmakamı Hacı Mehmed Ağa tarafından tayin edilen Ramazan Ağa b. Mehmet, Trabzon Çavuş Ağa vekili olan Ayan Ahmet Ağa tarafından görevlendirilen Hüseyin Beşe b. Hasan bazı kayıtlı Müslümanlarla Mesuna'ya giderek Ahmed Bey'in cesedini incelemişlerdir. Maktülün yukarıda anlatıldığı gibi hançer yarasıyla öldürüldüğü tespit edilmiştir. Köy ahalisinden de durum sorulmuştur. Köy ahalisi de Ahmet Bey'in katilinin Osman olduğunu belirtmişlerdir. Nâib bu durumu rapor ederek mahkemeye iletmış ve dava kaydedilmiştir.³³ Katledilen Ahmed Bey'in olayla doğrudan bağlantısı olmadığı küfür edip kavga edenleri ayırmaya çalışırken yaralandığı ve vefat ettiği anlaşılmaktadır.

H. 23 Şevval 1107 (M. 26 Mayıs 1696) tarihli bir kayıt küfürle birlikte şiddetin birçok unsurunu içeren toplumsal bir olayla ilgilidir. Kayda göre Yomra nahiyesine tabi Hoc Kastomoni ahalisinden Süleyman b. Mustafa ve Suna bt. Malu, Hoc Piravluk Köyünden Vasil veledi Aslan, Yani veledi Yor, Benayut veledi Lefter, Save veledi Yusma, Benayut veledi Liyu adlı zımmiler ve köyün diğer ahalisi mahkemeye gelerek Hoc Piravluk köyünden Osman b. Mustafa'nın "ehl-i fesad" ve eşkıya olduğunu diğer insanların nüfus ve mallarına taarruz ettiğini belirterek "su-i hâli" olanların saltanat tarafından "teftişine ve haklarından gelmeye" fermanla memur olan orta çavuş Abdi Ağa ve Trabzon valisi Mehmet Paşa'nın mütesellimi Mehmet Ağa nökeri ile mahkemeye getirip dava ettiler. Adı geçenler Osman'ın "kendi hâlinde olmadığını" haksız bir şekilde menzillerini bastığını, aile fertlerine taarruz ettiğini ve Suna'nın menzilini basıp cariyesi Mariya'ya tecavüz edip katil kasdıyla Pala tabir olunan alet ile Suna'nın boğazına koyduğunu, Vasil'in menzilini basıp bir tas, üç kadeh, bir ibrik aldığını, Yani'nin menzilini basıp tas, tencere, çanağını alarak şütüm-ı galize ile küfrettiğini ve şiddetli darp ile her birini darp ettikten başka gece ve gündüz yol kestiğini, zevcesi Bakiye'yi talak-ı selase ile boşayıp başka biriyle evlenmeden zorla ve nikâhsız zina edip tabl ve zurna çalıp köyde "şürb-ı hamr"

³³ T.Ş.S.,1860, 106/1.

(içki içip) birçok kişinin ırzına, aile fertlerine ve mallarına taarruz ettiğini ifade etmişlerdir. Köylünün bu durumdan çok muzdarip olduklarını ve her birinin köylerini terk etme noktasına geldiklerini ifade ettiler. Davacılar ayrıca Osman'ın "sai fi'l ırz bi'l-fesat" ve katlinin vacib olduğunu belirttiler. Osman'a sorulduğunda tabl ve zurna ile "şürb-ı hamr'" kabul ancak diğer iddiaları inkâr etmiştir. Mahkeme iddia sahiplerinden davaları için delil istemiştir. Adil Müslümanlardan Süleyman Ağa b. Mustafa Çavuş, Hacı İbrahim b. Hacı Murad, Hasan Ağa b. Mehmet Ağa, Ahmet Ağa b. Nasuh Çavuş, Ali Ağa b. Ömer, Yakup Çelebi b. Ali ve Ömer Beşe b. Mehmet ve diğer güvenilir kişiler mahkemede hazır olup Osman'ın yukarıda iddia edilen fiilleri işlediği yönünde şahitlik ettiler. Osman'ı çavuş Abdi Ağa'ya teslim etmek istediler. Ancak Abdi Ağa yeniçeri ihtiyarlarıyla toplanıp Osman'ın yeniçerilikle alakası olmadığını belirttiler. Bunun üzerine Osman'ın Mütessellim Mehmet Ağa'ya teslimine karar verildi.³⁴

Anlaşıldığı kadarıyla davalı Osman yukarıda belirtilen köylerde adeta terör estirmiş; hane basma, gasp, tecavüz, hırsızlık, küfür gibi birçok suçu işlemiştir. Davacıların mahkemede Osman için katli vaciptir ifadesini kullanmaları ilginçtir. Ancak köylünün onu engellememesinin ya da böyle bir işe kalkışmamasının altında yatan sebebi satır aralarından çıkarmak ihtimal dâhilinde gözüküyor. Osman'ın köyde tabl ve zurna çaldığı onun yeniçeri olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Yine mahkemede Osman'ın yeniçeri zabıtine teslim edilmek istenmesi de bunu göstermektedir. Ancak yeniçeri ihtiyarlarının toplanarak onun yeniçeri olmadığını ifade etmeleri sebebiyle mütessellime teslimine karar verilmiştir. Bu durum Osman'ın yeniçerilik iddiasıyla hareket edip köylerde bir korku yarattığı izlenimini uyandırmaktadır.

Küfre konu olan bir başka kayıt küfre konu olan bir olayın meydana gelip gelmediği ile ilgili araştırma talebidir. H. 6 Rebiülahir 1108 (M. 2 Kasım 1696) tarihli bu kayıta Akçaabad nahiyesine tabi Buğaton köyünden Saime Hatun bt. Ahmet mahkemede Mimer köyünde oturan Hüseyin b. İbrahim Beşe ve Mucura köyünden Buğdayı oğlu Osman Beşe ile "dava-i şeriyesi" olduğunu ifade ederek "mürasele-i şeriyeye" ve zabiti tarafından tezkere irsal ettiğinde itaat etmediklerini "mürasele-i şeriyeyi" ve zabiti tezkeresini yırtıp attıklarını ve kendisine şetm ettiklerini ifade ederek sorulmasını talep etmiştir. Çavuş Ağaya tabi güvenilir kişilere haber vermeleri için meselenin kaydedildiği belirtilmiştir.³⁵

Küfre ve akabinde yaralama konusuna dair bir başka kayıt H. 22 Cemaziyelevvel 1110 (M. 26 Kasım 1698) tarihine aittir. Akçaabat nahiyesine bağlı Kona köyünden Sandıkçı Fazlı b. Ömer ve oğlu Ebubekir aynı köyden Kalaycıoğlu olarak bilinen Ali Ağa b. Abdurrahman Ağa'yı dava etmişlerdir.

³⁴ T.,Ş.S.,1862, 132/2.

³⁵ T.,Ş.S.,1862, 1/1.

Davacı, mahkeme tarihinden bir gün önce ikindi vaktinde köyde kendi arazisi sınırında sert olan toprağı kazma ile düzeltirken Ali Ağa'nın gelerek "köy merasını niçin bozarsın" diyerek kendisine küfrettiğini belirtmiştir. Ayrıca şu an mahkemede olmayan kölesi Arap, hizmetçisi Mustafa ve emmioğlu Mustafa Ağa'yla üzerlerine gelip Ali Ağa'nın hançerle sol omuzlarının küreğine ve taş ile sol dizi üzerine vurduğunu ve yaraladığını ifade etmiştir. Davanın görülerek tedavi masraflarının karşılanmasını ve Ali Ağa'nın zabıtine teslim edilmesini talep etmiştir. Bu durum Ali Ağa'ya sorulduğunda inkâr etmiş ve bunun üzerine davacıdan delil talep edilmiştir. Sandıkçı Fazlı davası için delil gösteremeyince Ali Ağa'dan bu iddiaları yapmadığına dair yemin etmesi istenmiştir. Ali Ağa yeminden nükûl edince (yemin etmeyince) iddia sahiplerinin her birine 13'er akçe tedavi masrafları ve nafaka ücreti ödemesine ve Ali Ağa'nın zabıtine teslim edilmesine karar verilmiştir.³⁶ Yukardaki bir davayla yine benzer hükmün yer aldığı bu kayıt davacıların talep ettiği tedavi masraflarını ve nafaka ödenmesine hüküm edilmesiyle sonuçlanması bakımından önemlidir.

Sonuç

Tarihin eski çağlarından beri insanların toplumsal ilişkilerinde ortaya çıkan bir mesele olan küfür ve hakaret, insanların kırgınlık ve öfke anında bir başkasına uyguladığı bir şiddet türü olarak görülmektedir. Genellikle fiziksel olarak karşısındakine zarar verilemediği durumlarda ortaya çıkan küfür ve hakaret zaman zaman fiili şiddetle birlikte de ortaya çıkmaktadır. Trabzon kadı sicillerinde tespit edilen ve bir dava konusu olan küfür ve hakaretin mahiyeti çeşitli kavramlarla ifade edilmiştir. Genellikle "şetm", "şetm-i galiz", "şütüm-ı galiz", "itale-i lisan" olarak ifade bulan küfür ve hakaret kavramları kapalı bir anlam içermekte ve küfrün niteliği belirtilmemektedir. Bununla birlikte bazı kayıtlarda, "cima lafzıyla", "anasını filan ettiğim" denilmek suretiyle küfrün sinkaflı olduğu açık bir şekilde ifade edilmekte ve böylece küfrün niteliği ortaya çıkmaktadır.

İnsanların birbirlerine küfretme sebepleri bazı kayıtlarda anlaşılırken bazı kayıtlarda küfre iten sebepler çıkarılamamaktadır. Diğer taraftan en önemli hususlardan birisi olan küfredenlere uygulanan cezanın ne olduğu meselesidir. Maalesef birçok kayıtta hangi tür cezanın verildiği belirtilmemektedir. Anlaşıldığı kadarıyla küfreden kişi eğer askerî zümreden ise kişinin zabıtine teslim edildiği görülmektedir. İncelenen kayıtlarda küfreden kişiler suçlarını kabul etmişlerse veya mağdur olan kişi bunu şahit gösterip ispat ettiyse faile ta'zir cezasının uygulandığı görülmektedir. Ancak ne tür bir ta'zir cezası verildiği de belirtilmemektedir. Zaman zaman mağdur olan kişiden davasını ispat etmesi için delil talep edildiğinde davalıya küfretmediğine dair yemin etmesi teklif edilmektedir. Davalının yemin etmediği, yeminden kaçtığı durumlarda da fiili işlediği kabul edilmiş ve bu yönde hüküm verildiği tespit edilmiştir. Küfür ve

³⁶ T.Ş.S.,1863, 18/1

hakarete konu olan davalarda eğer fiziksel şiddet ve yaralama varsa mağdurun tedavi masraflarının da davalıdan talep edildiği anlaşılmaktadır.

Kadın ve erkeklere yapılan küfür ve hakaretlerin niteliği bakımından meseleye bakıldığında ise zaman zaman farklılıklar varsa da bazı küfür kelimelerinin cinsiyet fark etmeksizin sarf edildiği görülmektedir. Çalışmada ulaşılan sonuçlardan birisi de küfür ve hakaretle ilgili fail veya mağdurların, makam mevki farkı olmaksızın toplumun her kesimden insanın bu tür olaylarda yer alabildiğinin görülmüş olmasıdır. Reaya taifesinden sıradan bir insan veya askerî taife mensubu bir mahkeme naibi, ağa, imam veya müezzin fail ve/veya mağdur sıfatıyla, küfür ettiği ve/veya küfre maruz kaldığı için mahkemeye başvurabiliyordu.

XVII. yüzyılda Trabzon Kadı sicillerine yansıyan küfür konulu davalarda sinkaflı sözlerin ve hakaret içeren ifadelerin (köpek, domuz, zındık, erkekliği bulunmayan, puşt, kahpe) ağırlıklı olarak yer aldığı görülmektedir. En önemli husus ise iddianın ispatlanmasıdır. Kadıların bu hususa özel önem gösterdikleri görülmektedir. Fakat kadıların olanakları sınırlıdır. Hele herhangi bir fiilin olmadığı, sadece sözlü bir cürmün işlendiği küfür davalarında iş iyice zorlaşmaktadır. Yani, kriminoloji ilminin olmadığı bir çağda elbette en önemli ispat müessesesi şahitlik ve yemin olmaktadır. Bu nedenle şahitlerin güvenilirliği sicilde kayda alınmakta ve Kadı verdiği kararın vebalini bir anlamda şahitlerin omuzuna yüklemektedir. Sonuçta suç, maddi delilden çok şahitlerin şahitlikleri ile kesinlik kazanmaktadır. Yemin ise kişinin inancı ve vicdanı ile ilgili bir husustur. Sonuçta kişi kendisine Allah'ı şahit etmektedir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim yalan yere yemin eden kişiye üç gün kefaret orucu emretmiştir. Dolayısıyla nesnel ve maddi verilerden çok şahitlere ve davalının inancındaki samimiyetine itibar ederek karar vermek zorunda olan bu yargılama hukuku, ancak gerçek müminlerin yaşadığı bir toplumda mutlak adalete ve başarıya ulaşabilir.

Kaynakça

- Trabzon Şer'iye Sicilleri*, Defter No: 1843, 1846, 1847, 1848, 1855, 1860, 1862, 1863.
- Abacı, Nurcan, *Bursa Şebri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Ankara 2001
- Abacı, Zeynep Dörtok, "Tarih Yazımında Yapısal Unutkanlık: Menhus Bir Mesele Olarak Küfürbazlar ve Küfür", *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Sayı, 41, 2014. ss. 71-83.
- Akar, Ali, "Türk Sözlükbiliminde Tanımsız Bir Alan: Sövgü Sözleri", *Dil Araştırmaları*, S.14., Bahar 2014, ss. 27-33.
- Akbulut, "İslâm Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 52, S. 1, Ankara 2003, ss. 167-181.

- Akgündüz, Akgündüz, *Şeriye Sicilleri*, İstanbul 1988.
- Akkuş, Metin, *Nef'i ve Sibâm-ı Kazâ*, Ankara 1998.
- Atalar, Münir, "Şeriye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe", *A.Ü.İ.F. İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, C. IV, Ankara 1980, s. 309.
- Cin, Halil-Akgündüz, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, C. 1, İstanbul 1995.
- Çeçen, Halil, *Niyazi Mısri'nin Hatıraları*, İstanbul 2007
- Demir, Abdullah, *Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi*, İzmir 2000.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1995.
- Düzdağ, Ertuğrul, *Kanuni Devri Şeyhülislâm Ebussund Efendi Fetvaları*, İstanbul 2012.
- Erkek, Mehmet Salih, "Osmanlı Toplumunda Bir Psikolojik Şiddet ve Mahremiyete Saldırı Aracı Olarak Küfür", *Tarih Okulu Dergisi*, S. 28, Yıl 9, Aralık 2016, ss. 223-247.
- Kılıç, Çiğdem, *Hakaret Kitabı*, (Edt. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun), İstanbul 2010.
- Kocacık, Faruk, "Şiddet Olgusu Üzerine", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2001, ss. 1-7.
- Kudret, Cevdet, *Karagöz*, C. I-II-III, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- Mohr, Melissa, *Küfretmenin Kısa Tarihi*, Çev. Zeynep Dörtok Abacı, İstanbul 2015.
- Nur Suresi, 4, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. IV, Ankara 2008.
- Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, IV, 1984, ss. 69-78.
- Öztürk, Özhan, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük 1*, İstanbul 2005.
- Sinanoğlu, Mustafa, "Küfür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara 2002, s. 533-534.
- Üçok, Coşkun, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2-4., 1946, ss. 125-146.